

AL

2014-08-22

UPPLANDS-BRO KOMMUN Kommunstyrelsen
2014 -08- 20
Dianenr: 13/519

Hej!

Härmed översänds Arkeologistiks rapport nr 2014:14, Arkeologisk utredning inom delar av Säbyholm 5:1, Låssa socken, Upplands-Bro kommun.

Med vänlig hälsning,

Göran Wertwein
Projektledare / arkeolog

ARKEOLOGISTIK AB
073-073 76 56
goran.wertwein@arkeologistik.se

Säbyholm

Arkeologisk utredning inom delar av fastigheten Säbyholm 5:1, Låssa socken, Upplands-Bro kommun, Uppland.

Kjell Andersson

Säbyholm

Arkeologisk utredning inom delar av fastigheten Säbyholm 5:1, Låssa socken, Upplands-Bro kommun, Uppland.

Omslagsbild: Stiftelsens "Sunnerdahls hemskolor på landet" skolhus i Säbyholm. Skolhuset som byggdes 1912 är ritad av arkitekten Ivar Tengbom. Foto: Kjell Andersson.

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	8
Kulturmiljö	8
Syfte och metod	9
Resultat	10
<i>Ettapp 1</i>	10
<i>Ettapp 2</i>	10
Referenser	13
Arkiv	13
Administrativa uppgifter	14

Figurförteckning

Figur 1. Utredningsområdenas läge markerat på terrängkartan, skala 1:25 000.	6
Figur 2. Norra utredningsområdet, objekt och fornlämningar markerade på fastighetskartan, skala 1:5 000.	7
Figur 3. Objekttabell.	7
Figur 4. Säbyholm, Holm och Edeby på en översiktskarta från 1600-talet.	9
Figur 5. Samtliga objekt från ettapp 1 och 2, skala 1:10 000.	10
Figur 6. Högen inom RAÅ Låssa 9:1 från sydväst innan undersökning. Foto: Kjell Andersson.	10
Figur 7. Schakt S10 inom objekt 9 från norr. Foto Kjell Andersson.	11
Figur 8. Härden objekt 14. Foto. Göran Wertwein.	11
Figur 9. Spisfundamentet A1 i schakt S3 inom objekt 12. Foto: Kjell Andersson.	12

Bilagor

Bilaga 1. Objektbeskrivningar	15
Bilaga 2. Schaktplaner och schakttabell	17
Bilaga 3. Anläggningsbeskrivningar	23

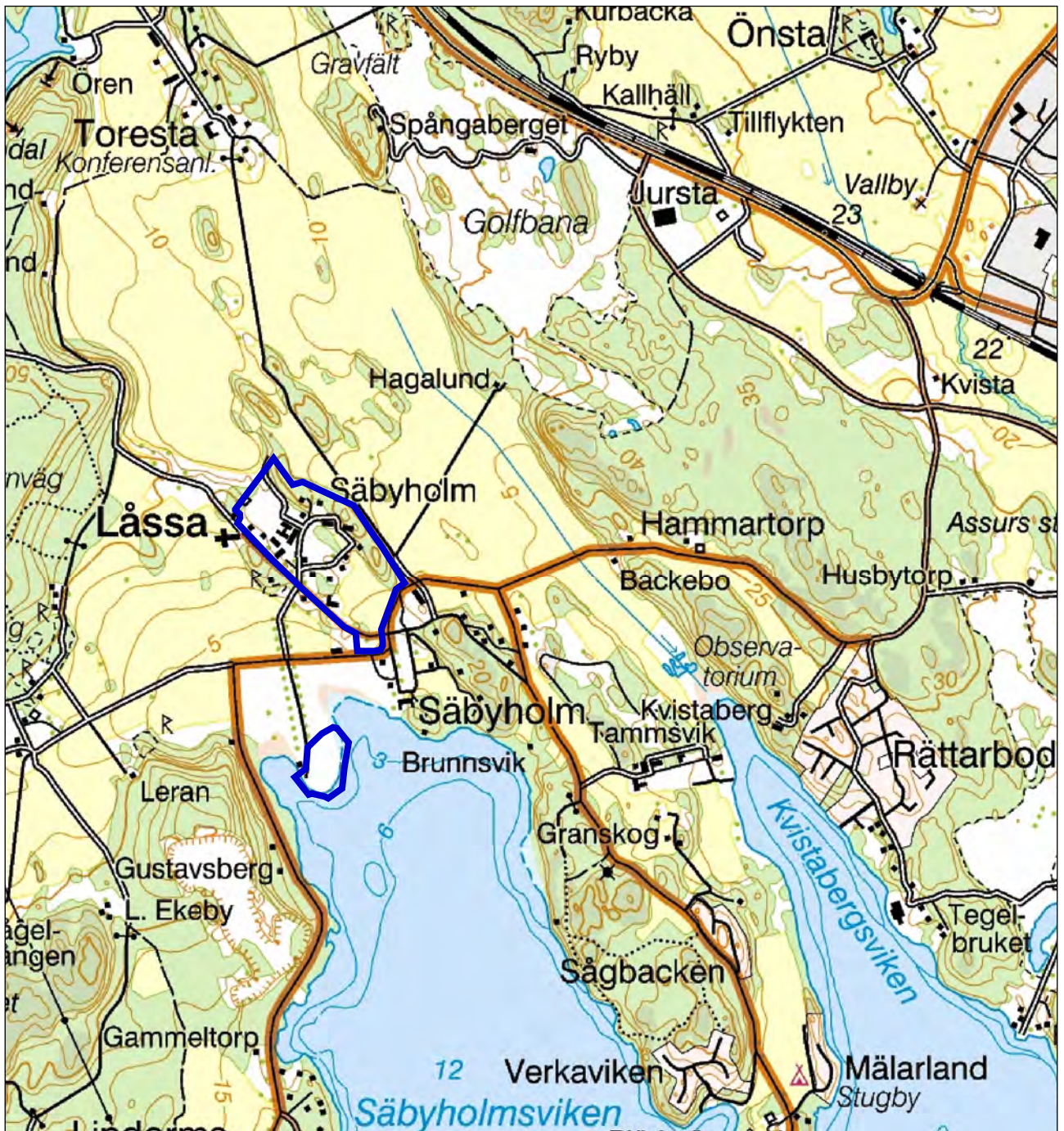

Fig 1. Utredningsområdenas läge markerat med blå linje på terrängkartan, skala 1:25 000.

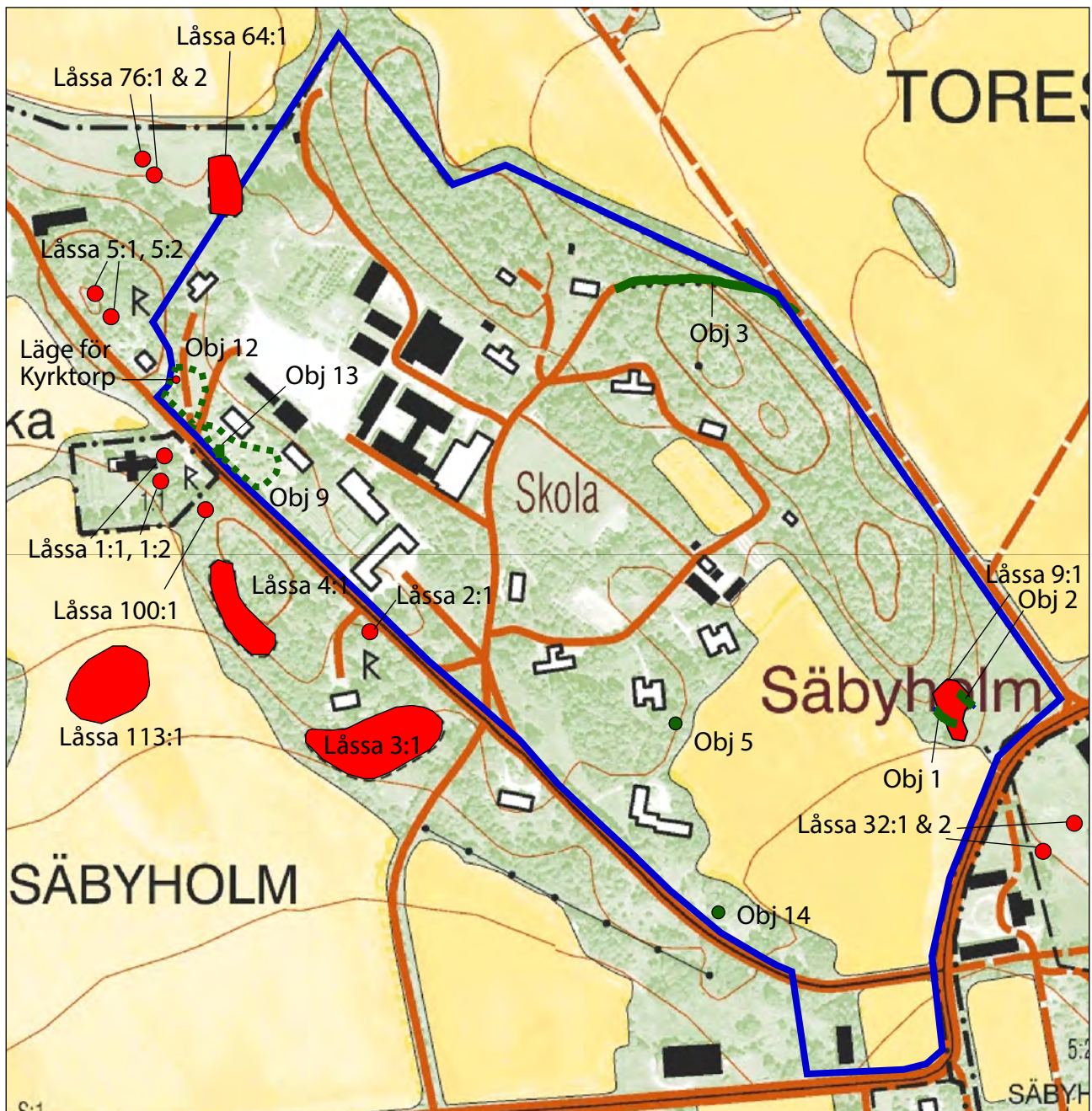

Fig 2. Norra utredningsområdet, fornlämningar och objekt markerade på Fastighetskartan, skala 1:5 000.

Sammanfattning

Arkeologistik AB har i maj 2014 genomfört en arkeologisk utredning av två områden vid Säbyholm i Upplands-Bro kommun. Utredningsområdena utgjordes dels av det tidigare skolområdet till Säbyholms naturbruksgymnasium, dels ett mindre område vid Säbyholmsviken söder om skolområdet (figur 2). Den sammanlagda utredningsytan uppgick till ca 29 hektar. Utredningen har innefattat arkiv- och kartstudier, specialinventering och utredningsschaktning med

Objekt/ RAÄ-nr	Typ	Antikvarisk bedömning
Låssa 9:1	Fornlämningssliknande lämningar och bildningar	Övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 1	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 2	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 3	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 5	Övrigt	Övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 9	Bytomt/gårdstomt	Fornlämning
Objekt 12	Lägenhetsbebyggelse	Fornlämning
Objekt 13	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 14	Härd	Övrig kulturhistorisk lämning

Fig 3. Objekttabell.

maskin och handredskap. Uppdragsgivare var Säbyholms Intressenter AB.

Vid utredningens första etapp framkom tolv objekt varav fyra väglämningar (objekt 1, 2, 3 och 13, figur 2), ett röjningsröse (objekt 5), en uppgift om ett torp (objekt 12) och sex boplatslägen (objekt 6 – 11). Vid utredningens andra etapp provgrävdes boplatslägena och läget för torpet. Därutöver provgrävdes även ett tidigare registrerat område med naturbildningar vilket ursprungligen hade varit registrerat som ett osäkert gravfält (RAÄ Låssa 9:1).

I området för torpet påträffades ett spisfundament samt en kraftigt rödbränd yta med rikligt med slaggad lera i ytan i ett av schakten. Den senare lämningen tolkades som resterna efter en ässja. Lämningarna bedöms utgöra fornlämningar.

Inom de utpekade boplatslägena framkom kulturlager endast inom objekt 9. I kulturlagren, som var upp till 0,2 meter tjocka, förekom rikligt med obrända djurben och tegelfragment, men även enstaka fragment brända ben, enstaka fragment keramik av förhistorisk typ och av yngre rödgods samt skärvig och skörbränd sten. Avsaknaden av sentida fynd av massfyndskarakter (plan- och buteljglas, kritpipor, flintgods m.m.) liksom den begränsade mängden yngre rödgods antyder att kulturlagren som yngst är från 1600-talet. Möjligen kan de knytas till en av de fyra gårdar som avhystes då Säbyholms säteri bildades på 1670-talet. Kulturlagren bedöms som fornlämning.

Inom boplatsläget objekt 11 framkom en härd av förhistorisk typ (objekt 14), men inga fynd eller anläggningar i övrigt. Härden utredningsgrävdes då den misstänktes kunna utgöra en grav i form av en (urne-)brandgrop. I anläggningen påträffades dock endast två små brända benfragment från däggdjur i storleksordningen får/get (muntligen Margareta Boije, Osteologikonsult). Ensamliggande härdar i vitt skilda lägen i landskapet är vanligt förekommande i länet och dateras oftast till äldre järnålder. Härden är undersökt och borrtagen och klassas därför som en övrig kulturhistorisk lämning.

Vid utredningen provgrävdes två lämningar inom RAÄ Låssa 9:1, varav en hög och en stensättningsliknande lämning. Högen visades vara uppkastad, men innehöll inte någon gravgömma eller andra fynd. Troligen kan

högen sättas i samband med täktverksamhet i området. Den stensättningsliknande lämningen visade sig utgöras av en naturbildning. Lämningarna utgör inte fornlämning.

Bakgrund

Säbyholms Intressenter AB avser att undersöka möjligheterna att bebygga samt upprätta en detaljplan för bostadsbebyggelse inom fastigheten Säbyholm 5:1. Inom och i anslutning till området finns flera kända fornlämningar. I anslutning till området finns också Låssa kyrka som sägs ha belägg från sent 1100-tal tidigt 1200-tal. Länsstyrelsen i Stockholms län bedömde att det fanns risk att ytterligare fornlämningar kunde finnas inom området och beslutade därför att en arkeologisk utredning enligt 2 kap 11 § KML skulle göras. Vidare beslutades att utredningen skulle utföras av Arkeologistik AB (Lst beslut dnr 4311-8781-2014, beslutsdatum 2014-04-23). Arkeologistik utförde utredningen under maj 2014. Uppdragsgivare var Säbyholms Intressenter AB.

Kulturmiljö

Säbyholm är beläget i den centrala delen av Låssa socken vilken huvudsakligen utgörs av ett småbrutet landskap med skogsklädda morän- och bergshöjder med mellanliggande områden med uppodlade lersediment (Sander 1996). Utredningen berörde två områden med en sammanlagd yta om ca 29 hektar. Det mindre av områdena om ca 2 hektar var beläget på en udde i det inre av Säbyholmsviken. Udden, som når ca 2 - 3 meter över dagens havsnivå, är i det närmaste helt plan och gräsbevuxen. Centralt inom ytan finns en liten oval ringformad göl, vilken troligen är anlagd. Lämningens funktion är dock oklar. Inom utredningsytans östra del finns en plats för en ångbåtsbrygga registrerad (RAÄ Låssa 91:1). Uppgiften är dock felaktig. En brygga finns markerad på platsen tidigast 1951 (RAK J133-10i9a67). Ångbåtsbryggan var i stället belägen vid Säbyholm på motsatt sida viken (Prenzlau-Enander 1991:96, RAK J112-75-7, LMS B43-14:6) där en större brygganläggning har funnits sedan åtminstone slutet av 1700-talet (LMS B43-14:1).

Det större av utredningsområdena utgjordes av det tidigare skolområdet till Säbyholms naturbruksgymnasium vilket är beläget på en markant höjdrygg norr om Säbyholms gård. Skolverksamheten lades ned och flyttades ifrån området till Häggvik i Sollentuna vid årsskiftet 2012/2013. Skolan grundades redan 1911 efter det att Säbyholm hade köpts upp av stiftelsen Sunnerdahls hemskolor på landet ett par år tidigare. Den äldre skolbebyggelsen präglas av en nationell jugendstil anpassad för ett mellansvenskt kulturlandskap (Prenzlau-Enander 1991:96). Utöver skolbyggnader och elevhem finns också maskinhallar, växthus, äppelträdgårdar och en idrottsplats inom området.

Säteriet Säbyholm bildades av friherre Mauritz Posse på 1670-talet av gårdarna Bärby, Edeby, Säby och Holm (Prenzlau-Enander 1991:96). Var de tidigare gårdarna var belägna är delvis oklart, trots att flera småskaliga kartor som täcker Låssa finns från 1600-talet (LMS A1, A8, A10, B2, B5, B7, B22). På ingen av kartorna finns dock Bärby eller Säby markerade. Kartornas uppgifter är delvis motsägelsefulla och kartornas små skalor gör att det inte heller är möjligt att med någon större säkerhet peka ut gårdarnas lägen i terrängen. Flertalet av kartorna visar dock att Säbyholm ursprungligen var belägen strax söder om Låssa kyrka (jmf RAÄ Låssa 113:1 samt ATA 3209/67). På gårdens nuvarande plats låg då istället gården Holm, medan Edebys läge omväxlande markeras strax norr eller nordöst om Holm (figur 4).

Fig 4. Säbyholm, Holm och Edeby på en översiktsskarta från 1600-talet (LMS A10). © Lantmäteriet.

Låssa kyrka, som tros ha uppförts omkring år 1200 (Prenzlau-Enander 1991:94), är belägen intill utredningsområdets västra sida. Strax nordöst om kyrkan låg i början av 1900-talet ett torp benämnt Kyrktorpet (LMS B43-14:6). I anslutning till utredningsområdet finns också flera fornlämningar registrerade, huvudsakligen i form av gravar och gravfält från järnåldern (RAÄ Låssa 1:1-2, 3:1, 4:1, 5:1-2, 7:1, 8.1 och 64:1), men även en runsten (RAÄ Låssa 2:1). Runstenen var dock ursprungligen rest vid torpet Hagalund ca 1 km nordöst om dess nuvarande plats, men flyttades till skolområdet 1914 (ATA). Intill Låssa kyrka har även boplatzlämningar, bl.a. i form av ett grophus, härdar och stolphål, påträffats i samband med en arkeologisk förundersökning 1989 (RAÄ Låssa 100:1). Lämningarna daterades till romersk järnålder – folkvandringstid (Sander 1996:4, 11). Inom utredningsområdets sydöstra del finns ett område med naturbildningar registrerade (RAÄ Låssa 9:1). Lämningarna var ursprungligen registrerade som ett osäkert gravfält (FMIS).

Syfte och metod

Syftet med utredningen var att fastställa om tidigare ej kända fornlämningar fanns inom utredningsområdet samt att fastställa status på osäkra fornlämningar (Lst, förfrågningsunderlag, dr 4311-8781-2014).

Utredningen har innefattat arkiv- och kartstudier, specialinventering samt provundersökningar med grävmaskin och handredskap. Vid arkiv- och kartstudierna har handlingar och akter som rör området eftersökts i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Lantmäteriets digitala kartaktiv, Sveriges geologiska undersökningar (SGU) och Fornminnesregistret/FMIS. Litteratur som berör området har inte aktivt eftersökts och har därför endast studerats i begränsad omfattning.

Vid utredningens etapp 1 genomfördes även en inventering av utredningsområdet för att klargöra om tidigare oregistrerade fornlämningar eller andra kulturhistoriska lämningar fanns inom detta. Påträffade objekt beskrevs i text, fotograferades och mättes in med RTK-gps. Lämningar som bedömdes höra samman med skolan och dess verksamhet i området från och med 1910-talet har dock inte dokumenterats.

Vid utredningens etapp 2 grävdes sökschakt med maskin eller provgropar för hand på framför allt utpekade boplatslägen. En tidigare registrerad lämning (RAÅ Låssa 9:1) delundersöktes med handredskap (fyllhacka, skärslöv). Schakt och provgropar har dokumenterats med gps och i text. Valda schakt och anläggningar fotograferades. Påträffade fynd har i allmänhet endast beskrivits översiktligt i text innan de återdeponerades på fyndplatserna. Inom objekt 9 har några av fynden också dokumenterats i bild. Två brända ben från en undersökt härd (objekt 14) tillvaratogs för osteologisk bestämning. Samtliga schakt och provgropar utom inom objekten 9, 10 och 11 lades igen i samband med utredningen. Övriga schakt skulle på uppdragsgivarens ansvar läggas igen efter utredningen. I endast ett schakt lades markduk ut för att skydda anläggningar innan detta återfylldes (objekt 12, schakt S3).

Resultat

Etapp 1

Resultaten från arkivstudierna har sammanfattats under rubriken Kulturmiljö ovan. Vid inventeringen påträffades fem objekt varav fyra väglämningar (objekt 1, 2, 3 och 13, figur 5) och ett röjningsröse (objekt 5) inom skolområdet. Samtliga objekt bedöms som övriga kulturhistoriska lämningar. Inom samma område framkom även sex ytor som bedömdes som lämpliga lägen för bosättning under förhistorisk tid (objekt 6 – 11). Vid inventeringen besiktades även RAÅ Låssa 9:1, som i FMIS är registrerat som ett område med naturbildningar, men som tidigare varit registrerat som ett osäkert gravfält. Vid besiktningen bedömdes ett par av lämningarna kunna utgöra gravar varför det beslutades att dessa skulle provundersökas i etapp 2.

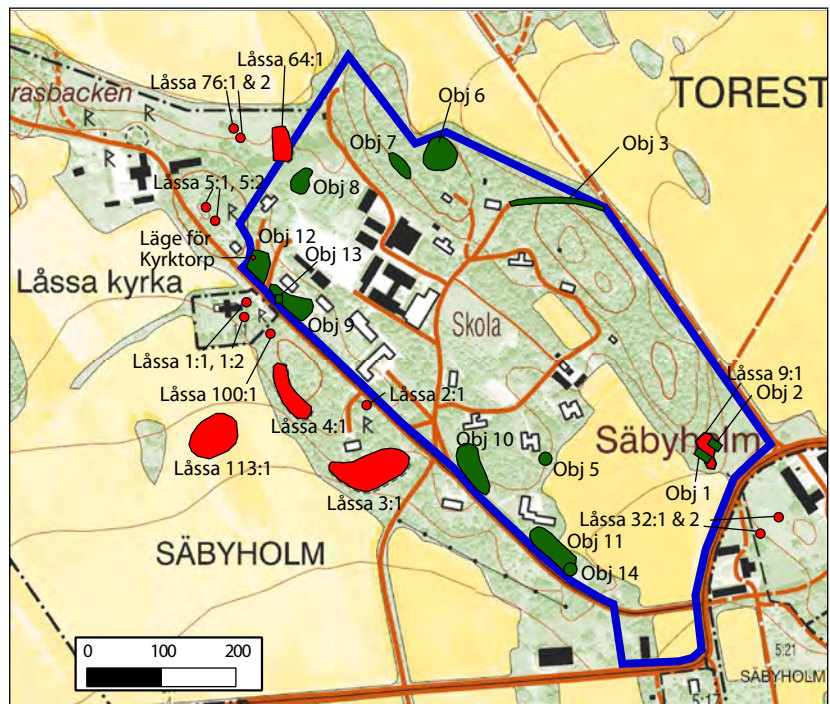

Fig 5. Alla objekt från etapp 1 och 2 (grönmarkerat), skala 1:10 000.

Etapp 2

Inom RAÅ Låssa 9:1 undersöktes en hög och en stensättningsliknande lämning. Högen var 3 meter i diameter och 0,35 meter hög (figur 6). Anläggningens östra del torvades av och grävdes ut. Fyllningen utgjordes helt igenom av myllig mo. Högen är med all säkerhet uppkastad, men någon gravgömma eller andra fynd påträffades inte i denna. Anläggningen kan troligen sättas i samband med tåktverksamhet i området. Den stensättningsliknande lämningen var oval och ca 4 x 3,5

Fig 6. Högen inom RAÅ Låssa 9:1 från sydväst innan undersökning. Foto: Kjell Andersson.

Fig 7. Schakt S10 inom objekt 9 från norr. Schaktbotten utgör kulturlagrets ytskikt. Foto. Kjell Andersson.

meter stor och 0,3 meter hög. En ca 1,5 x 1 meter stor och 0,3 meter djup provgrop grävdes i anläggningens centrala del. Lämningen visade sig vara en naturbildning. RAÄ Låssa 9:1 bedöms som en övrig kulturhistorisk lämning.

Förutom lämningarna inom RAÄ Låssa 9:1 provundersöktes också de utpekade boplatslägena och platsen för Kyrktorpet (objekt 12). Boplatslägena objekt 6 och objekt 7 var belägna på en moränbunden höjdrygg längs utredningsområdets östra sida och ca 25 – 30 meter över havet (figur 5). Vid utredningen grävdes provgropar för hand inom objekten. Inga fynd eller anläggningar påträffades. Objekten utgör inte fornlämningar.

Boplatsläget objekt 8 utgjordes av en tidigare åkeryta i anslutning till ett järnåldersgravfält (RAÄ Låssa 64:1). Totalt grävdes sex schakt inom ytan. Schakten var 8 – 10 meter långa och 0,3 – 0,4 meter djupa. Den totala schaktytan uppgick till ca 68 m². Fyllningen utgjordes av lera och moig lera. I ploglagren framkom enstaka sentida fynd i form av fragment av flintgods och porslin, en spik samt tegelfragment. Inga förhistoriska fynd, lager eller anläggningar påträffades. Objektet utgör inte fornlämning.

Boplatsläget objekt 9 utgjordes av tomtmark och pekades ut utifrån dess närhet till högarna RAÄ Låssa 1:1 och 1:2, gravfältet RAÄ Låssa 4:1 och de tidigare undersökta

boplatslämningarna RAÄ Låssa 100:1 intill kyrkan. Vid utredningen grävdes sex sökschakt inom ytan. Schakten var 3 – 8 meter långa och 0,1 – 0,5 meter djupa. Den totala schaktytan uppgick till ca 48 m². I två schakt inom objektets södra del (S9 och S10, bilaga 2) framkom kulturlager under ett ca 0,3 – 0,35 meter tjockt lager av påförd lera. I kulturlagrens yta förekom relativt rikligt med obrända djurben och tegelfragment. Vid rensning av kulturlagrets yta i schakt S9 framkom även enstaka fragment keramik av förhistorisk typ och enstaka brända ben samt skärvig och skörbränd sten. I schakt S10 grävdes en provruta i kulturlagret som visade att lagret i denna del var ca 0,2 meter tjockt (figur 7). I provrutan framkom för-

utom obrända djurben och tegel även två fragment av yngre rödgods varav ett ben till en trefotsgräta. Den ringa mängden rödgods samt avsaknaden av andra sentida fyndtyper av massfyndscharakter, såsom flintgods, porslin, butelj- och planglas, kritpipor m.m. antyder att lagren som yngst är från 1600-talet. Möjligen kan kulturlagren indikera läget för en av de gårdar (Bärby?) som avhystes då säteriet Säbyholm bildades på 1670-talet. Kulturlagren bedöms som fornlämning.

Även boplatsläget objekt 10 var beläget i nuvarande tomtark och utgjordes av en sydsluttning ca 15 – 20 meter över dagens havsnivå och med vid utsikt över Säbyholmsviken. Inom objektet grävdes fem sökschakt med en total schaktyta om ca 40 m². Schakten var 6 – 8 meter

Fig 8. Härden objekt 14. Foto: Göran Wertwein.

långa och 0,3 – 0,6 meter djupa. I schakten påträffades enstaka sentida föremål (tegelplis, en isolator av porslin, en skruvkapsyl och ett fragment av yngre rödgoods med brun glasyr), men inga förhistoriska fynd, anläggningar eller lager. Objektet utgör inte fornlämning.

Objekt 11 utgörs av en moränbunden bergrygg med nivåer mellan 10 och 15 meter över havet. Inom ytan finns flera markant uppstickande hällar. Inom ytan grävdes fyra schakt. Schakten var 5 – 15 meter långa och 0,1 – 0,6 meter djupa. Den totala schaktytan uppgick till ca 62 m². Inom ytans norra del (S4) har blandade massor förts på ytan, möjligen i utjämnande syfte för tidigare, men numera försvunnen ekonomibyggnad. I schakt S1 framkom en härd (objekt 14, figur 8). Härden misstänktes initialt kunna utgöra en grav i form av en (urne-)brandgrop, varför denna undersöktes. Vid undersökningen framkom en sotig fyllning med skärvig och skörbränd sten samt två brända benfragment. Benen har bestämts härröra från ett däggdjur i storleksordningen får/get (Margareta Boije, Osteologikonsult, muntligen) och anläggningen tolkas därför

Fig 9. Spisfundamentet A1 i schakt S3 inom objekt 12. Det "grusigare" partiet i schaktets södra ände (till vänster) är ässjan A2. Foto: Kjell Andersson.

som en härd. Ensamliggande härdar i olika terränglägen är vanligt förekommande i länet och de dateras vanligen till äldre järnålder. En tolkning av dessa är att de utgör s.k. herdehärdar, dvs. eldstäder för matlagning och värme som har anlagts i samband med vallning av boskap. Härden klassas som en övrig kulturhistorisk lämning i och med att den nu är undersökt och borttagen. Objekt 11 utgör inte fornlämning.

Objekt 12 utgjordes av läget för Kyrktorpet enligt en laga skifteskarta över Säbyholm från 1909 (LMS B43-14:6). Området bestod vid utredningen dels av en fruktträdgård, dels av parkmark. Genom ytan löpte en gångväg i nordsydlig riktning. Inom trädgården fanns också en terrassering (A3), möjligen en sentida trädgårdsanläggning, i anslutning till en uppstickande bergklack. Totalt grävdes fem schakt inom ytan. Schakten var 4 – 9 meter långa och 0,2 – 0,45 meter djupa. Den totala schaktytan uppgick till ca 40 m². I schaktet inom parkmarken (S1 och S2) framkom endast enstaka fragment av yngre rödgoods och tegel samt en smidd spik. I trädgården fanns ett ca 0,25 meter tjockt odlingslager av brun myllig sand och mo med

enstaka tegelfragment. Under odlingslagret i schakt S3 framkom en anläggning med rödbränd yta och rikligt med slaggad lera (A2) i schaktets södra kant. Lämningen, som inte schaktades fram i sin helhet eller undersöktes vidare, tolkades som resterna efter en ässja. En knapp meter väster om ässjan och på en nivå ca 0,1 meter under denna framkom även en ca 1,7 x 1,1 meter stor stenpackning av 0,1 – 0,3 meter stora stenar (A1). Anläggningen tolkas som ett spisfundament (bilaga 2, figur 9). I anslutning till spisfundamentet fanns enstaka tegelfragment och obrända djurben. Om lämningarna kan knytas till Kyrktorpet är oklart. Lämningarna bedöms utgöra fornlämningar.

Referenser

Prenzlau-Enander, G. 1991. *Upplands-Bro kulturhistoriska miljöer*. Stockholms läns museum/Upplands-Bro kommun. Upplands-Bro.

Sander, B. 1996. *Ett grophus vid Låssa kyrka*. Arkeologisk undersökning, Uppland, Låssa socken, RAÅ 100. UV Stockholm, Rapport 1996:124.

Muntliga uppgifter

Margareta Boije, Osteologikonsult, 2014-05-23.

Arkiv

Fornminnesregistret (FMIS), Riksantikvarieämbetet

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS), Lantmäteriet

Akt A1 Stockholms län, översiktskarta, u.å. (troligen 1670-tal eller senare).

Akt A8 Karta över Mälaren, u.å. (troligen 1670-tal eller senare).

Akt A10 Stockholms län, översiktskarta, u.å. (troligen 1670-tal eller senare).

Akt B2 Uppsala län, översiktskarta, ca 1600

Akt B5 Uppsala län, översiktskarta, ca 1600. (troligen 1670-tal eller senare).

Akt B7 Uppsala län, översiktskarta, ca 1600. (troligen 1670-tal eller senare).

Akt B22 Uppsala län, geografisk länskarta 1689

Akt B43-14:1 Up, Låssa socken, Säbyholm, storskifte 1782

Akt B43-14:6 Up, Låssa socken, Säbyholm, laga skifte 1909

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK), Lantmäteriet

Akt J112-75-7, Häradskartan, blad Ådö, u.å. (troligen 1850 - 1860-talet)

Akt J133-10i9a67, Ekonomiska kartan, blad Bro, 1951

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut, dnr	<i>4311-8781-2014</i>
Beslutsdatum	<i>2014-04-23</i>
Arkeologistik, projektnr	<i>AL 2014.10</i>
Landskap	<i>Uppland</i>
Kommun	<i>Upplands-Bro</i>
Socken	<i>Låssa</i>
Fastighet	<i>Säbyholm 5:1</i>
Fornlämning	
Uppdragsgivare	<i>Säbyholms Intressenter AB</i>
Typ av undersökning	<i>Arkeologisk utredning etapp 1 och 2</i>
Fältarbete	<i>12 respektive 19 - 21 maj 2014,</i>
Personal	<i>Kjell Andersson, Göran Wertwein</i>
Arkivmaterial	<i>Inget arkivmaterial föreligger utöver denna rapport</i>
Fynd	<i>Fynd i form av två brända ben (F1) från härden objekt 14 förvaras av Arkeologistik AB i avvaktan på beslut om fyndfördelning.</i>

Bilaga

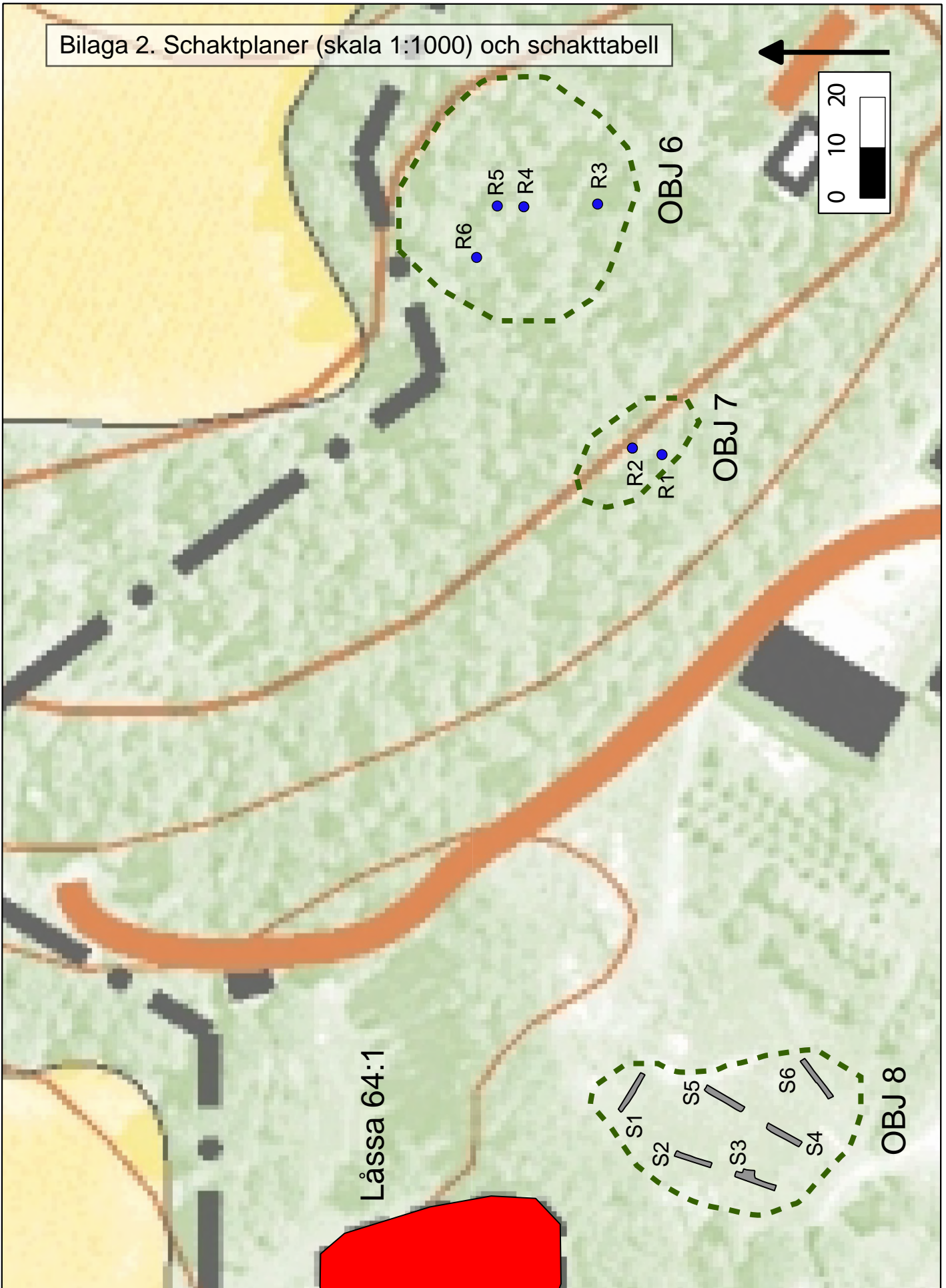
Bilaga 1. Objektbeskrivningar

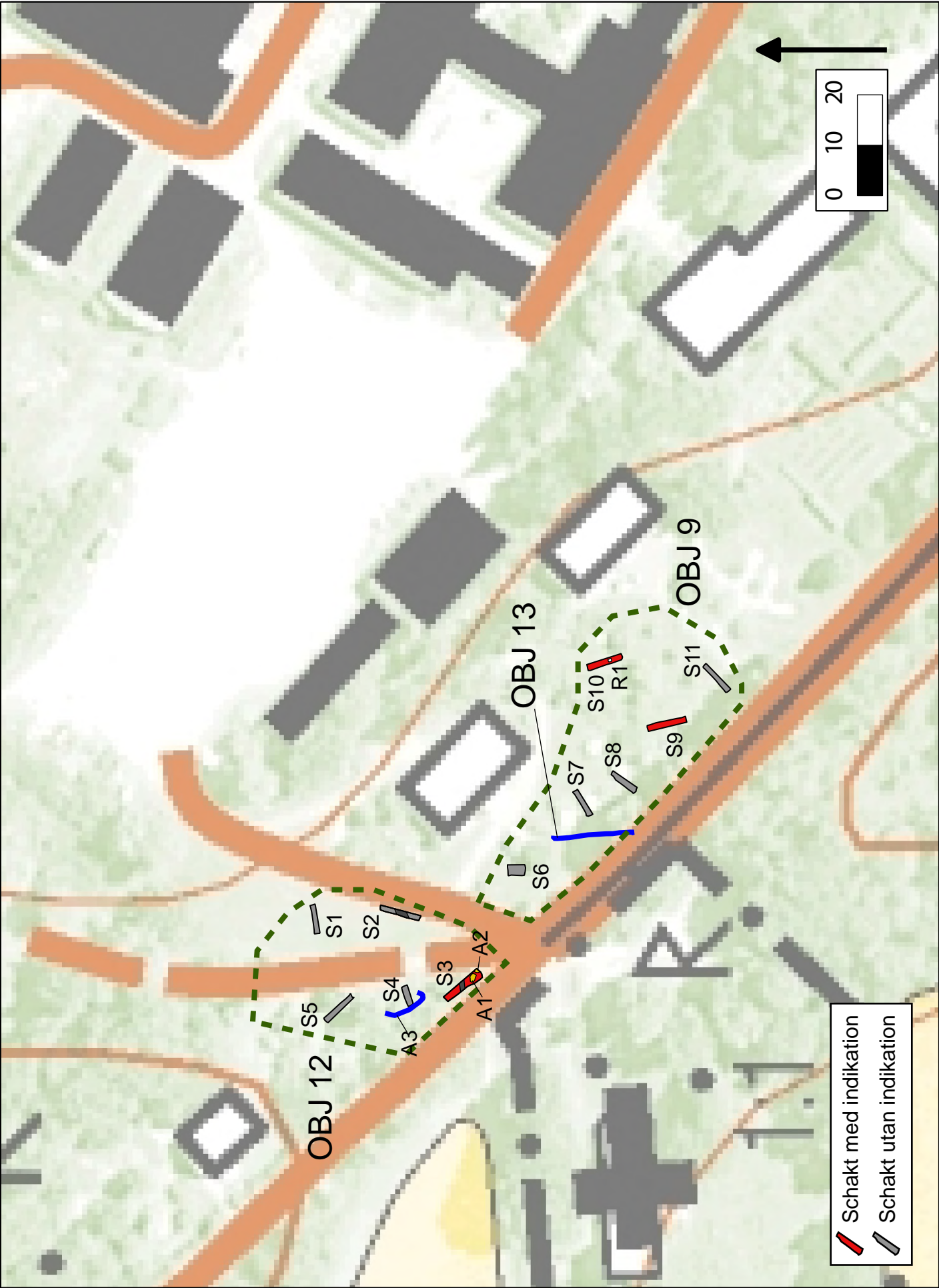
Objekt/ RAÄ-nr	Typ	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
Låssa 9:1	Fornlämnings- liknande läm- ning	Enligt FMIS ett område med naturbildningar. Enligt en äldre bedömning ett osäkert gravfält. Vid utredningen provgrävdes två gravlika lämningar varav en visade sig utgöra en naturbildning och en annan en uppkastad hög, troligen i samband med täktverksamhet i området.	ÖKL
Objekt 1	Färdväg	Vägbank, ca 25 m lång (VNV-ÖSÖ), 2,5 m bred och upp till 1 m hög. Övertorvad.	ÖKL
Objekt 2	Färdväg	Vägbank, ca 17 m lång (NV-SÖ), 2,5 m bred och upp till 1,5 m hög. Övertorvad. Längs vägbankens fot i öster är en stödmur av 0,3 - 0,4 m stora stenar.	ÖKL
Objekt 3	Färdväg	Vägbank, ca 165 m lång (NV-SÖ, V-Ö) ovh upp till 2 m hög. Övertorvad. Längs västra sidan är ett dike.	ÖKL
Objekt 4	Utgår		
Objekt 5	Övrigt	Röjningsröse, kvadratisk, ca 2 x 2 m stort (NV-SÖ) och 0,6 m högt. Bestående av en ram av 0,3 - 0,6 m stora stenar i SV och SÖ och en fyllning av 0,05 - 0,2 m stora stenar. Anlagd på berg norr om åkermark. Sentida.	ÖKL
Objekt 6	Boplatsläge	Boplatsläge, ca 40 x 30 m (NV-SÖ), i svag östsluttning i skogs- mark ca 25 - 30 m ö h. Inom ytan grävdes fyra kvadratmeter- stora provrutor. Markslaget utgjordes av morän och grus. Inga förhistoriska fynd eller anläggningar påträffades.	Ej kulturhistorisk lämning
Objekt 7	Boplatsläge	Boplatsläge, ca 40 x 15 m (NV-SÖ), i svag västsluttning med moränavlagringar i skogs- mark ca 25 m ö h. Inom ytan grävdes två kvadratmeterstora provrutor. Markslaget utgjordes av hårt packat grus och sten. Inga förhistoriska fynd eller anläggningar påträffades.	Ej kulturhistorisk lämning
Objekt 8	Boplatsläge	Boplatsläge, ca 45 x 15 - 20 m (NÖ-SV), i f.d. åkermark ca 15 m ö h. Strax norr om ytan finns ett järnåldersgravfält (RAÄ Låssa 64:1). Inom ytan grävdes sex sökschakt med maskin. Markslaget utgjordes av mo och lera. Inga förhistoriska fynd eller anlägg- ningar påträffades.	Ej kulturhistorisk lämning

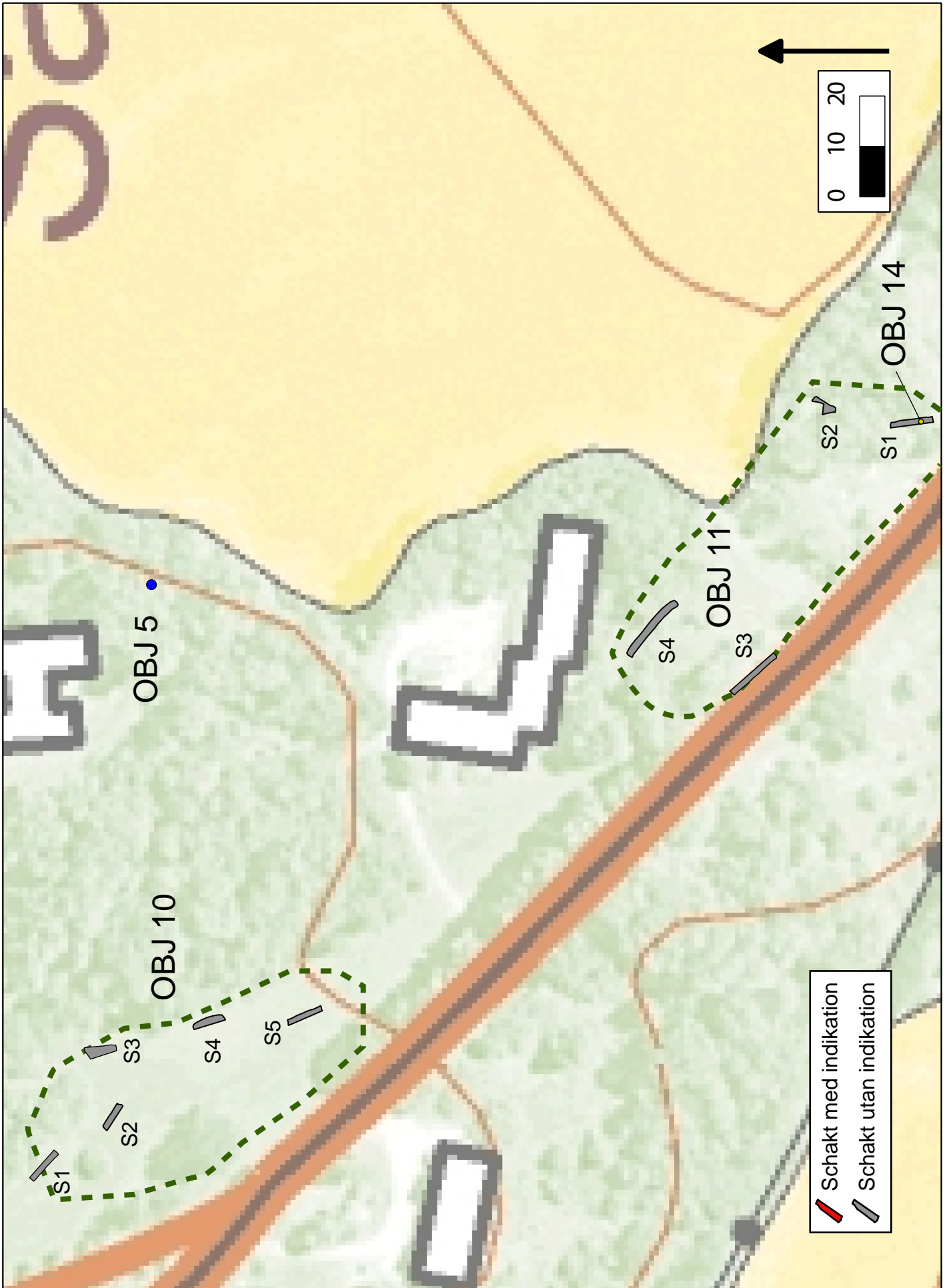

Objekt 9	Bytomt/ gårdstomt	Bytomt/gårdstomt med okänd utsträckning. Indikerad av kulturlager av mörk myllig mo i två sökschakt inom en ca 20 x 10 m stor (NÖ-SV) yta i nuvarande tomtmark. Kulturlagren framkom under ett ca 0,3 - 0,35 m tjockt lager påförd lera. I ytan av kulturlagren förekommer rikligt med obrända djurben och spridda tegelfragment samt enstaka skärvsten. I ett av schakten (S9) förekom även enstaka förhistorisk keramik och brända ben i ytan. I det andra schaktet (S9) grävdes en provruta vilken visade att kulturlagret där var ca 0,2 m tjockt. I provrutan påträffades rikligt med obrända djurben (huvudsakligen kåkar, tänder och kotor, men även revben och rörben från troligen nöt och får/get), tegelfragment samt två fragment yngre rödgods varav en fot till en trefotsgröta. Avsaknaden av sentida fyndtyper av massfyndskaraktär antyder att kulturlagren som yngst är från 1600-talet. Kulturlagren kan möjligen knytas till en av de byar/gårdar (Bärby?) som avhystes i samband med att säteriet Säbyholm bildades på 1670-talet. Förekomsten av keramik av förhistorisk typ kan indikera att även en förhistorisk boplatz finns i området. Strax väster om objektet har förhistoriska boplatzlämningar undersökts tidigare (RAÄ Låssa 100:1) och i söder och sydväst finns även gravfält registrerade (RAÄ Låssa 3:1 och 4:1).	Fornlämning
Objekt 10	Boplatzläge	Boplatzläge, ca 60 x 15 - 25 m (NNÖ-SSV) i sydsluttning av tomtmark ca 15 - 20 m ö h. Inom ytan grävdes fem sökschakt med maskin. Inga förhistoriska fynd eller anläggningar påträffades.	Ej kulturhistorisk lämning
Objekt 11	Boplatzläge	Boplatzläge, ca 100 x 25 - 30 m (NV-SÖ), på höjdrygg med moränbunden hållmark, ca 10 m ö h. Inom ytan grävdes fyra sökschakt med maskin. I ett av schakten (S1) framkom en härd av förhistorisk typ (objekt 14). Härden är undersökt och borttagen.	Ej kulturhistorisk lämning
Objekt 12	Lägenhetsbebyggelse	Lägenhetsbebyggelse med okänd utbredning. Inom en ca 20 x 5 - 15 m (N-S) framkom en terrassering, vid inventeringen samt ett spisfundament och en ässja(?) vid sökschaktgrävning med maskin. Lämningarna kan möjligen höra samman med torpet Kyrkorp som tidigast finns belagt på en laga skifteskarta från 1909 (B43-14:6). Spisfundamentet och ässjan bedöms dock vara äldre än så.	Fornlämning
Objekt 13	Färdväg	Vägbank, ca 15 m lång (N-S), 3 m bred och 0,1 - 0,6 m hög. Övertorvad.	ÖKL
Objekt 14	Härd	Härd, ca 0,8 m i diameter och 0,2 m djup. Fyllning av sotig morän med skärvig sten och kolstänk. I fyllningen framkom två brända ben från däggdjur i storleksordningen fåtr/get. Undersökt och borttagen.	ÖKL

Bilaga 2. Schaktplaner (skala 1:1000) och schakttabell

Objekt	Schakt/ ruta	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning
Obj 6	R3	1 x 1	0,25	Fyllning av mylla, ca 0,2 m, därunder morän med större stenar. Inga fynd.
Obj 6	R4	1 x 1	0,25	Fyllning av mylla, ca 0,15 m, ovan grus. Inga fynd.
Obj 6	R5	1 x 1	0,25	Som R4.
Obj 6	R6	1 x 1	0,25	Som R4.
Obj 7	R1	1 x 1	0,2	Fyllning av myllig mo, ca 0,2 m, därunder hårt packad sten och grus. Inga fynd.
Obj 7	R2	1 x 1	0,2	Som R1.
Obj 8	S1	9 x 1,2	0,35	Fyllning av mörkbrun lera (odlingslager). Botten av ljusbrun lera. Fynd: flintgodsfragment i odlingslagret.
Obj 8	S2	8 x 1,2	0,25 - 0,3	Fyllning av mörkbrun moig lera (odlingslager). Botten av ljusbrun mo. Inga fynd.
Obj 8	S3	9 x 1,2 - 2,5	0,2 - 0,3	Fyllning av mörkbrun lera (odlingslager). Botten av brun lera. Fynd: tegelfragment i odlingslagret.
Obj 8	S4	8 x 1,2	0,35 - 0,4	Fyllning av mörkbrun lera (odlingslager). Botten av brun lera övergående i brun mo mot norr. Fynd: tegelfragment i odlingslagret.
Obj 8	S5	9 x 1,2	0,3 - 0,35	Fyllning av mörkbrun lera (odlingslager), ca 0,3 m. Botten av brun mo övergående i brun lera mot norr. Fynd: tegel- och flintgodsfragment och en tråddragen spik i odlingslagret.
Obj 8	S6	10 x 1,2	0,3	Fyllning av mörkbrun moig lera (odlingslager), 0,25 - 0,3 m. Botten av ljusbrun mo. Fynd: porslin- och tegelfragment i ploglagret..
Obj 12	S1	6 x 1,2	0,2 - 0,25	Fyllning av brun myllig lera, 0,2 m. Botten av beige moig lera och, i västra delen, berg. Fynd: tegelfragment, smidd spik, obrända djurben.
Obj 12	S2	9 x 1,2	0,3	Fyllning av något myllig brun lera, botten av beige-brun lera. I schaktets norra del fanns en större nedgrävning (ett ledningsschakt?) med blandad fyllning av sprängsten och tegel. Ej grävt i botten.). I fyllningen i schaktet i övrigt påträffades fragment av yngre rödgods med brun glasyr, tegel och stenkol/koks.

Obj 12	S3	8 x 1,2	0,2 - 0,45	Fyllning av brun myllig sand, ca 0,25 m (odlingslager/trädgårdsland), botten av moig sand. Tegelfragment förekom till ca 0,4 m djup. I schaktets NV ände skar en ledning schaktet. Ytterligare en ledning skar schaktets centrala del. I schaktets centrala del framkom två anläggningar (A1 och A2). A1 utgjordes av en ca 2 x 1,5 m stor (NÖ-SV) enskiktad stenpackning av 0,1 - 0,3 m stora stenar, troligen ett spisfundament. Anläggningen A2 var belägen ca 0,5 m Ö om A1, men ca 0,1 m högre upp än denna. Anläggningen utgjordes av en rödbränd yta om ca 0,7 x 0,5 m synlig i schaktet. i den rödbrända ytan förekom rikligt med slaggad lera, möjligen rester efter en fodring till en ässja.
Obj 12	S4	4 x 1,2	0,1 - 0,2	Fyllning av brun myllig mo, botten av mo och i SV av berg. Enstaka tegelfragment i fyllningen. Schaktet togs upp på en terrassering, troligen en sentida trädgårdsanläggning.
Obj 12	S5	7 x 1,2	0,3 - 0,35	Fyllning av mörkbrun myllig mo (odlingslager/trädgårdsland), botten av mo samt berg i schaktets SV kant. Fynd: tegelfragment och murbruk.
Obj 9	S6	3 x 2,3	0,3	Fyllning av brun lera, botten av ljusbrun - beige lera. Fynd: tegelfragment och stenkolk/koks.
Obj 9	S7	6 x 1,3	0,3	Fyllning av mörkbrun styv lera, botten av ljusbrun - beige lera. Fynd: fragment av tegel och yngre rödgods med invändig mörkbrun glasyr.
Obj 9	S8	6 x 1,2	0,25 - 0,3	Som S7. Fynd: buteljglas- och tegelfragment.
Obj 9	S9	8 x 1,2	0,25 - 0,4	Fyllning av mörkbrun lera, påförd, ca 0,3 - 0,35 m tjock. Där under brun - brunsvart kulturlagerjord (ej genomgrävt). I k-lagrets yta fanns relativt rikligt med obrända ben samt enstaka brända ben, förhistorisk keramik, skärvig sten, men även tegelfragment. Kulturlagret förekom i schaktets hela längd, fram till en berghäll i schaktets södra ände.

Obj 9	S10	7 x 1,2		I schaktets norra del framkom ett sandlager direkt under torven vilket tolkades som en ledningsdragnings varför denna del av schaktet (ca 1,5 m) inte grävdes djupare. Fyllningen i schaktet i övrigt utgjordes av mörkbrun myllig och något stenig lera, ca 0,35 m tjockt (påfört). I lagrets yta förekom fragment av modernt fönsterglas, tegelpannor och blomkrukor. Under lerlagret framkom ett kulturlager av gråbrun myllig mo med rikligt med obrända djurben, tegelflis samt enstaka skärviga stenar. En provruta (0,8 x 0,7 m) som grävdes i kulturlagret visade att detta var ca 0,2 m tjockt och innehöll rikligt med obrända djurben i form av käkar, tänder och kotor, men även rörben och revben. Av käkarna att dömma härstammade benen huvudsakligen från får/get och nö, men även från svin. I provrutan framkom även två fragment yngre rödgods varav en fot från en trefotsgröta.
Obj 9	S11	7 x 1,2	0,3 - 0,55	Fyllning av brun myllig lera, ca 0,3 - 0,35 m tjockt (påfört), därunder sand. Inga fynd.
Obj 10	S1	7,5 x 1,2	0,2 - 0,4	Fyllning av brun moig lera. Botten av mo och berg. Tegelflis förekom ända ned till botten.
Obj 10	S2	6 x 1,2	0,45 - 0,6	Fyllning av mörkbrun mo, ca 0,25 m, ovan ljusbrun mo. Botten av sand och lera. I NV delen var ett grusigare och stenigare parti som uppfattades som påfört och möjligen utgör fyllning till en större nedgrävning/ledningsdragnings. I denna del förekom sentida föremål ända ned i botten, bl.a. en del av en isolator av porslin.
Obj 10	S3	6 x 1,2	0,3	Fyllning av mörkbrun lera, ca 0,1 m, ovan ljusbrun lera. Fynd ett obränt djurben (del av revben).
Obj 10	S4	6 x 1,2	0,3	Som S3. Under grästorven framkom ett fragment yngre rödgods med brun glasyr.
Obj 10	S5	8 x 1,2	0,3	Som S3. I torven förekom enstaka tegelfragment och en skruvkapsyl.
Obj 11	S1	9 x 1,2	0,2 - 0,3	Fyllning av morän. Ca 3 m från schaktets södra ände framkom en härd (objekt 14) vilken undersöktes och togs bort.
Obj 11	S2	5 x 1,2 - 2,5	0,3	Fyllning av mo. Botten av mo och ställvis berg.
Obj 11	S3	12 x 1,2	0,05 - 0,3	Fyllning av av något myllig morän. Botten av morän. I fyllningen påträffades en del av en tegelsten.
Obj 11	S4	15 x 1,2	0,1 - 0,6	Schaktet var grundast i NV där en berghäll framkom direkt under torven och ökade i djup mot S. Fyllningen utgjordes av ett ca 0,3 - 0,4 m tjockt påfört lager av grov morän med inblandning av av tegel, bruk och enstaka spikar. Under detta framkom ursprunglig markyta i form av ett ca 0,1 m tjockt torv-/myllager ovan finare morän mellan berghällar.

Bilaga 3. Anläggningsbeskrivningar

Objekt	Anl.	Schakt	Beskrivning
Låssa 9:1	A1		Hög, rund, ca 3 m i diameter och 0,35 m hög. Övertorvad. Anläggningens östra del undersöktes. Fyllningen utgjordes av myllig mo. Inga spår efter någon inre konstruktion eller gravgömma påträffades. Ej grav, men inte heller en naturbildning. I närområdet finns tydliga tecken på grävning, troligen för täktverksamhet.
Låssa 9:1	A2		Stensättningsliknande bildning, närmast rund, ca 4 x 3,5 m (NV-SÖ) och 0,3 m hög. Övertorvad. Centralt grävdes en ca 1,5 x 1 m stor provgrop. Fyllningen utgjordes av brun myllig mo och enstaka stenar. Naturbildning.
Objekt 12	A1	S3	Spisfundament, ca 1,7 x 1,1 m (NV-SÖ) och ca 0,1 m hög, av 0,1 - 0,3 m stora stenar med en fyllning av mo emellan. I anslutning till fundamentet förekom enstaka tegelfragment och obrända djurben.
Objekt 12	A2	S3	Ässja?, ca 0,7 x 0,5 m stor (framschaktad del), bestående av ett rödbränt område med rikligt med slaggad lera vilka tolkas som rester efter en ugnsfodring.
Objekt 12	A3	(S4)	Terrass, ca 7 x 4 meter stor (N-S) och 0,5 meter hög. Anlagd utmed bergklack i öster. Stensatt fot i västrer och söder av 0,35 - 0,5 meter stora stenar. Ett sökschakt (S4) togs upp på terrassens södra del. Fyllningen utgjordes av myllig mo och botten av mo och berg. I fyllningen framkom enstaka tegelfragment. Lämningen tolkades som en sentida trädgårdsanläggning till den befintliga lägenheten strax norr om utredningsområdet.
Objekt 14		(Objekt 11, S1)	Härd, rundad, ca 0,8 m i diameter och 0,2 m djup. Anläggningen begränsades av fyra 0,3 - 0,4 m stora stenar i N, Ö, S och V. Fyllningen utgjordes sotig morän med skörbränd sten och enstaka kol. I härden påträffades två små brända benfragment vilka har bestämts till däggdjur i storleksordningen får/get (Margareta Boije, Osteologikonsult, muntligen). Härden är undersökt och borttagen.